

УДК 94(477) "19"

Кульчицька О.В., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили

Деякі аспекти діяльності чорносотенців на півдні України

Використовуючи архівні матеріали, наукові дослідження та пресу, автор робить спробу показати деякі аспекти діяльності чорносотенців на півдні України на початку XX ст.

Using archival materials of scientific researches and mass media, the author makes an attempt to show some aspects of chornosotzys' activities on the South of Ukraine at the beginning of the XXth century.

Кульчицька Олена Василівна (1972 р.н.). Закінчила історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту в 1994 р. Аспірантка кафедри історії та філософії МДГУ ім. Петра Могили. Тема кандидатської дисертації: "Трамадсько-політичне життя півдня України у квітці XIX – на початку XX ст."

Сучасні історики, досліджуючи політичні партії та союзи, що діяли в Російській імперії на початку ХХ ст., з інтересом ставляться до правих монархічних партій, які стали називатися “чорною сотнею”. Так, у Московській Русі називали нижчий прошарок посадського населення міст. Діяльність монархістів з цілком визначених позицій розглядали радянські та російські історики В.Залежський [1], С.А.Степанов [2]. Серед українських фахівців цю проблему досліджували І.Г.Самарцев [3] та більш детально І.В.Омельяничук [4]. Вони головну увагу приділяли аналізу діяльності, стратегії й тактиці їх центральних органів, залишаючи осторонь роль місцевих відділів. Між іншим, висвітлення цього питання дає більш повну уяву про силу та спроможність чорносотенців. Тому автор даної статті на прикладі чорносотенних відділів півдня України робить спробу виявити основні напрямки їх практичної роботи.

Революційні події 1905 р. примусили царський уряд шукати підтримку в особі монархічних партій. “Російські збори”, “Союз російських людей” та “Союз російського народу” повинні були забезпечити міцний тил для неподільної Російської імперії. З цією метою і створювалися місцеві відділи відповідних партій по всій Росії.

На півдні, де переважав змішаний склад населення, їх організації росли як гриби. В 1906 р. місцеві відділи “Союзу російського народу” виникли в Миколаєві, Одесі, Херсоні. В 1907 р. в Одесі та в Херсоні діяли філії “Союзу Михайла Архангела” [5]. Крім того, в цьому ж році була зареєстрована чорносотенна організація “Білий Двоглавий Орел” [6], а в 1910 – “Південно-російський монархічний союз” [7].

Слід зазначити, що чорносотенні союзи та організації півдня України мали свою специфіку. Політична діяльність була основною на півночі України, оскільки там монархічні партії поєднували у своїх лавах найбільш освічених та інтелігентних представників чорносотенного руху. На заході основну масу членів відділів та підвідділів становили селяни. Діяльність цих організацій носила релігійний характер. На півд-

ні ж у складі чорносотенних організацій переважали декласовані елементи [8].

Так, за відомостями поліції, прийом членів в “Союз російського народу” проводився без усякого розбору, серед них можна було знайти і злодіїв, і позбавлених прав [9]. Це й не дивно, бо самі керівники були вкрай непорядними людьми. В одній з публікацій газети “Рідний край” від 4 листопада 1906 р. говорилося про те, що в залі, де відбувалися збори Миколаївського відділу “Союзу російського народу”, вчинилась сварка. Члени союзу вимагали від свого голови, щоб той дав звіт про грошові витрати і залишив своє місце. Виявилось, що керівник взяв на подорож до Петербурга 80 руб. громадських грошей, а там від “Імператорської Ради” йому було видано ще 100 руб. на витрати та 300 руб. на патріотичну роботу в Миколаєві, про які голова нічого не сказав своїм однодумцям [10]. Не був чистим на руку і граф А.І.Коновніцин, який очолював Одеський відділ “Союзу”. Про це свідчила доповідна записка начальника Одеського охоронного відділу градоначальнику, в якій зазначалось: “Коновніцин особистих коштів, крім великих боргів, не має і живе виключно на кошти “Союзу російського народу” [11]. Однак непорядність керівництва та відсутність єдності поміж рядових членів не були перешкодою для подальшого їх існування.

Кількісний склад монархічних організацій на півдні України засвідчує таблиця [12].

В ролі лідера за впливовістю та чисельністю виступав “Союз російського народу”. Це пояснювалось, насамперед, підтримкою правлячих кіл. Сам імператор висловив подяку всім російським людям, які приєдналися до “Союзу російського народу” [13]. Ця організація відзначалася також і масовістю. “Російські збори” та “Союз російських людей” були елітними організаціями, в той час як “Союз російського народу” ставив за мету “об’єднати в своїх рядах всіх росіян”. Хоча поняття “росіянин” було дещо відносним, бо під ним чорносотенці розуміли не лише великоросів, а й українців та білорусів, мови яких вважали простонародними діалектами.

Чорносотенні організації на півдні України

Місто	Назва організації	Їх кількість	Кількість осіб
Херсон	РЗ, СРН*	2	120
Миколаїв	СРН	1	150
Одеса	РЗ, СРН	2	8440
Всього		5	8710

* РЗ – “Російські збори”, СРН – “Союз російського народу”.

Використовуючи втомленість народних мас та улесливі обіцянки, “Союз російського народу” поповнював свої ряди робітниками та селянами. При вербуванні чорносотенці нерідко записували у відділи цілі селища, вулиці, підприємства. До списків заносились всі члени сімей, в тому числі й діти [14]. Робітникам монархісти обіцяли добиватися скорочення робочого дня, покращення умов праці, але їх дії, як правило, обмежувались введенням державного страхування і створенням лікарняних кас [15].

Селянам обіцяли полегшити земельне питання. Зокрема, на з'їзді відділів “Союзу російського народу” півдня Росії, що відбувся в Одесі в жовтні 1908 р., пропонували такі заходи: “Видати закон про наділення безземельних селян та міщан, які займаються хліборобством; при кожній сільській школі мати земельну ділянку для навчання дітей правильному землеробству; врегулювати орендні ціни на землю та полегшити селянам купівлю землі від поміщиків через селянський банк” [16].

В їх агітаційній роботі часто використовувался антисемітизм. Чорносотенці стверджували, що “потрібно дружньо стояти один за одного проти іногородців, особливо жидів, які заволоділи багатствами нашої рідної землі й висмоктують останні соки з російських людей” [17]. Крім того, вони виступали проти допуску євреїв у Державну Думу, а в разі їх участі в революційних діях, пропонували конфіскувати майно [18].

Дуже скоро жителі південних міст стали свідками ще одного прояву їх діяльності – чорносотенних погромів, спрямованих проти революціонерів та євреїв. І хоча зі сторінок місцевої преси неодноразово лунали звинувачення у бік негідників, місцева влада прямо потурала їх злочинним діям [19].

Погроми та шалені напади на євреїв зробили свою справу. Поступово чорносотенці стали втрачати авторитет серед людей, про що свідчив провал виборчої кампанії до I Державної Думи. Так, 28 березня 1906 р. в Херсоні, на вул. Вітовської, було призначено виборне зібрання всіх жителів міста та хуторів. “Цілими сотнями йшли городяни, а по дорозі, що виходила на степ, їхали підводи з навколишніх хуторів, підпорядкованих Херсону. Всього зійшлося і з'їхалось 7485 осіб. Треба було обрати чотирьох представників. Звісно, що кожна партія хотіла перемогти й обрати саме свого кандидата. Та найбільше розпіналися чорносотенці.

Обравши найлюдяніші місця, вони закликали до себе. “Підходьте до нас, православні! – гукали вони, – не давайте голосу за народну партію, бо вона жидівська, вона жидів та ляхів у Думу хоче ввести, пишіть наших, суто російських людей: Білякова, Марченка, Горича, їх добре все місто знає!” Дехто підходив до крикунів і брав у них бланк, та більше було таких, що нарешті одказували так: “Мовчіть краще, хлопці, про своїх “православних”, знаємо ми їх добре” [21].

Як бачимо, справжню сутність південних чорносотенців встигла розпізнати значна кількість людей. Навіть в одному з номерів газети “Юг” було сказано, що “вони слугують тим небагатьом, хто бачить загрозу своєму ситому існуванню та безконтрольній владі” [21].

Чорносотенці зробили спробу проявити себе на освітній ниві. З цією метою під їх патронатом створювалися навчальні заклади. Найбільшу активність у цій справі виявили одеські філії монархічних партій. В кінці 1909 р. місцевий відділ “Союзу російського народу” відкрив вчительську семінарію для підготовки викладачів народних шкіл. В 1910 р. одеською філією була відкрита перша в Росії безкоштовна школа [22]. В цьому ж році виникла ще одна школа, створена членами Миколаївського відділу “Союзу” [22]. Але ці заходи не мали успіху, оскільки навчальні заклади існували за рахунок пожертвувань, та й самі учні не дуже прагнули в них навчатися.

Таким чином, на початку XX століття на півдні України діяла мережа чорносотенних організацій, у складі яких переважали декласовані елементи. Найвпливовішими вважались місцеві відділи “Союзу російського народу”, діяльність яких спрямовувалась на підготовку виборчої кампанії до I Державної Думи, відкриття навчальних закладів та придушення революційного руху.

Література

1. Залезский В. Монархисты. – Харьков: Пролетарий, 1929. – 144 с.
2. Степанов С.А. Черная сотня в России (1905-1914). – М.: АО “Росвузнаука”, 1992. – 330 с.
3. Самарцев І.Г. Чорносотенці на Україні (1905-1917) // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 5.
4. Омелянчук І.В. Чорносотенне движение на территории Украины (1904-1914 гг.). – К.: НИУРО, 2000. – 168 с.
5. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДАУ), ф. 350, оп. 1, спр. 1, арк. 19.
6. Союз русского народа по материалам чрезвычайной следственной комиссии Временного правительства. – М., Л., 1929. – 274 с.
7. Благовест. – 1910. – 23 мая.
8. Омелянчук І.В. Вказ. праця. – С. 164.

9. ЦДПАУ, ф. 268, оп. 1, спр. 132, арк. 68.
10. Рідний край – 1906. – 4 листопада.
11. ЦДПАУ, ф. 268, оп. 1, спр. 112, арк. 28.
12. ЦДПАУ, ф. 275, оп. 1, спр. 2534, арк. 92.
13. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 229, оп. 3, спр. 29, арк. 28.
14. Киселев И.Н., Корелин А.П., Шелохаев В.В. Политические партии в России в 1905-1907 гг.: численность, состав, размещение (количественный анализ) // История СССР. – 1990. – №4. – С. 76.
15. Омелянчук И.В. Вказ. праця. – С. 83.
16. Киевлянин. – 1905. – 25 октября.
17. Степанов С. Черная сотня // Родина. – 1992. – № 2. – С. 19.
18. ДАМО, ф. 229, оп. 3, спр. 29, арк. 79.
19. Николаевская газета. – 1907. – 19 января.
20. Рідний край. – 1906. – 9 квітня.
21. Юг. – 1906. – 12 декабря.
22. ДАМО, ф. 229, оп. 4, спр. 331, арк. 9.

Надійшла до редколегії 09.09.2002 р.